

KRZYSZTOF KASPRZAK¹, BEATA RASZKA²

¹professor emeritus Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, e-mail: kasprzakjk@poczta.onet.pl

²Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wydział Gospodarki Przestrzennej i Architektury Krajobrazu, Instytut Gospodarki Przestrzennej, e-mail: beata.raszka@upwr.edu.pl

**IDEA UTWORZENIA WIELKOPOLSKIEGO PARKU NARODOWEGO
– REFLEKSJE PO LEKTURZE DAWNYCH WYDAWNICTW**

Abstrakt: Artykuł przedstawia mniej znane i zapomniane fakty, dokumenty i publikacje związane z wydawnictwami dotyczącymi parków narodowych, a także z utworzeniem Wielkopolskiego Parku Narodowego. Pokazują one związki pomiędzy ochroną przyrody, a historią, działaniami administracyjnymi, polityką, kulturą i gospodarką. Ich znajomość jest ważnym elementem realizacji ustawowych celów ochrony przyrody poprzez prowadzenie działalności edukacyjnej, informacyjnej i promocyjnej w dziedzinie ochrony przyrody. Przedstawione materiały pokazują przestrzeń, przyrodę, kulturę oraz ludzi, którzy traktowali swoją działalność organizacyjną i autorską jako swoistą misję, na trwale zapisując się w krajowym i światowym obiegu kultury. Stworzyli oni intelektualne podstawy współczesnej ochrony przyrody, w tym tworzenia parków narodowych, mające także wpływ na budowanie narodowej tożsamości. Pierwsza polska ustawa o ochronie przyrody z 1934 roku zapoczątkowała kontynuowany do dzisiaj kompleksowy proces ochrony zasobów przyrody nieożywionej i ożywionej. W 90. rocznicę jej uchwalenia Sejm Rzeczypospolitej Polskiej wyraził uznanie dla wszystkich zajmujących się ochroną przyrody, traktowanej nie tylko jako patriotyczny obowiązek, ale jako konieczność dla dobra życia wszystkich gatunków Ziemi.

Słowa kluczowe: ochrona przyrody, parki narodowe, Wielkopolski Park Narodowy

**THE IDEA OF CREATING THE WIELKOPOLSKA NATIONAL PARK –
REFLECTIONS AFTER READING OLD PUBLICATIONS**

Abstract: The article presents lesser-known, and sometimes even completely forgotten facts, documents, and publications related to publications concerning national parks, as well as the establishment of the Wielkopolska National Park. They illustrate the connections between nature conservation and history, administrative actions, politics, culture, and the economy. Knowledge of these connections is an important element in achieving the statutory goals of nature conservation through educational, informational, and promotional activities in the field of nature protection. The presented materials showcase the space, nature, culture, and people who regarded their organizational and authorship activities as a kind of mission, leaving a lasting mark in the national and global cultural sphere. They created the intellectual foundations for modern nature conservation, including the establishment of national parks, which also influenced the building of national identity. The first Polish nature conservation law from 1934 initiated in our country a comprehensive process of protecting both non-living and living natural resources, which

continues to this day. On the 90th anniversary of its enactment, the Polish parliament (the Sejm) expressed recognition for all those involved in nature conservation, regarded not only as a patriotic duty but also as a necessity for the well-being of all species on Earth.

Keywords: nature conservation, national parks, Wielkopolska National Park

I. WSTĘP

Podstawą tworzenia parków narodowych są, obok wartości przyrodniczych, społecznych i kulturowych, także ich szczególne wartości edukacyjne. Obok działań związanych z ochroną nieożywionych i ożywionych zasobów przyrody, wykonywaniem różnego rodzaju prac dokumentacyjnych, udostępnianiem turystycznym oraz prowadzeniem badań naukowych należą one do podstawowych zadań każdego parku narodowego. Niezależnie od wykonywanej przez wszystkie parki narodowe oficjalnej sprawozdawczości urzędowej [informacje dla Głównego Urzędu Statystycznego, różnego rodzaju sprawozdania dla ministerstwa właściwego ds. ochrony środowiska (obecnie jest to Ministerstwo Klimatu i Środowiska)], najlepszą formą dokumentowania działalności parku narodowego jest regularne wydawanie własnego czasopisma [Partyka 2020], a obok niego także innych publikacji naukowych popularnonaukowych oraz recenzji i informacji o działalności, zamieszczanych w różnego rodzaju naukowych i popularnonaukowych książkach i czasopismach przyrodniczych [np. *Chrońmy Przyrodę Ojczyzny*, *Ochrona Przyrody*, *Las Polski*, *Przyroda Polski*, *Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią*, *Przegląd Przyrodniczy*, wydawnictwa Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (PTPN), Ligi Ochrony Przyrody i Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego], ale także i kulturowo-społecznych (np. *Kronika Wielkopolski*), branżowych poświęconych ochronie środowiska (np. *Przegląd Komunalny*), przewodnikach turystycznych, prasie codziennej i portalach poświęconych ochronie przyrody i środowiska.

Artykuł przedstawia mniej znane, a niekiedy nawet zupełnie zapomniane fakty, dokumenty i publikacje (m.in. z lat 20.-50. XX wieku) związane z wydawnictwami dotyczącymi parków narodowych, a także z utworzeniem Wielkopolskiego Parku Narodowego (WPN). Pokazują one związki pomiędzy ochroną przyrody, a historią, działaniami administracyjnymi, polityką, kulturą i gospodarką. Ich znajomość jest ważnym elementem realizacji ustawowych celów ochrony przyrody poprzez prowadzenie działalności edukacyjnej, informacyjnej i promocyjnej w dziedzinie ochrony przyrody.

II. MATERIAŁY I METODY

Cel artykułu zrealizowano opracowując następujące problemy: zestawienie informacji na temat wydawnictw Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej, wydawnictw parków narodowych po 1960 roku, oraz zawartości czasopisma „*Przyroda Polski Zachodniej*” – w kontekście popularyzacji Wielkopolskiego Parku Narodowego. Opracowanie powstało dzięki wykorzystaniu metody analizy materiałów wtórnych, w tym dokumentów urzędowych, danych statystycznych, publikacji naukowych i popularno-naukowych.

III. WYNIKI

Wydawnictwa Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej

W 1919 roku, przy ówczesnym Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, powstała Tymczasowa Państwowa Komisja Ochrony Przyrody z siedzibą w Krakowie [Dekret Rady ... 1918, Radecki 1990, s. 56-57, Zbucki i in. 2025, s. 23-33].

Jednak dopiero w 1925 roku ustanowiono Delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, określono jego zadania oraz powołano przy tym Ministrze Państwową Radę Ochrony Przyrody jako organ doradczy i opiniodawczy dla władz administracyjnych. Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego mógł m.in. powoływać regionalne komitety ochrony przyrody złożone z delegatów Państwowej Rady Ochrony Przyrody [Ogólne Sprawozdanie ... 1921], przedstawicieli władz i urzędów państwowych i samorządowych, przedstawicieli stowarzyszeń zajmujących się ochroną przyrody, a także osób prywatnych o odpowiednich kwalifikacjach [Rozporządzenie ... 1925: §1-§4, §6-§9, §10]. Urząd Delegata stanowił organ wykonawczy Rady. Regionalne komitety ochrony przyrody, związane zwłaszcza z głównymi miastami akademickimi kraju, miały sieć lokalnych delegatur. Także w Poznaniu ważnym wydarzeniem organizacyjnym wspomagającym konserwatorską ochronę przyrody było powołanie w 1928 roku Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze jako organu doradczego i opiniującego dla administracji rządowej (województwo) w sprawach ochrony przyrody [Czartoryski i Urbański 1973]. Komitet, któremu przewodniczył Adam Wodziczko², jako jedyny w kraju wydawał w latach 1930-1938 rocznik „Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze”, publikujący bogate materiały na temat ochrony różnych obiektów przyrodniczych, w tym także na obszarze przyszłego Wielkopolskiego Parku Narodowego. Wydawnictwo prezentowało artykuły poświęcone zabytkom przyrodniczym regionu, opisy flory i fauny Wielkopolski i Pomorza oraz gospodarcze rezultaty działalności człowieka w środowisku przyrodniczym. Adam Wodziczko, jako przewodniczący Okręgowego Komitetu pisał: „(...) Można mieć nadzieję, że wydawnictwo Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze” znajdzie szersze rozpowszechnienie nie tylko w kręgach zainteresowanych przyrodników, ale również wśród licznych miłośników przyrody i wszystkich, którzy doceniają doniosłe wychowawcze i państwowe znaczenie ruchu ochrony przyrody (...)” (z. 6: „Wstęp”). W latach 1930-1938 ukazało się 8 zeszytów tego wydawnictwa. Poszczególne zeszyty (skład główny w Kasie im. Mianowskiego w Warszawie, wydawano zasiłkiem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Funduszu Naukowego Uniwersytetu Poznańskiego) ukazały się w następujących latach: 1930 (z. 1 i 2), 1932 (z. 3), 1933 (z. 4), 1935 (z. 5), 1936 (z. 6), 1937 (z. 7), 1938 (z. 8). Niektóre zeszyty miały charakter monograficzny; zeszyt 6 prezentował „*Stan badań nad roślinnością Wielkopolski i zadania na przyszłość*” [Anieli Krawiecowa (glony), Tadeusz Dominik (grzyby mikroskopowe), Maria Fiedotjew (grzyby wyższe), Feliks Krawiec (porosty, rośliny naczyniowe, flory kopalne, ośrodki pracy naukowej nad roślinnością Wielkopolski, Zygmunt Czubiński (mszaki), Jan Gołąb (flory kopalne), Adam Wodziczko (polodowcowa historia lasów, ochrona przyrody, zadania organizacyjne przyszłych badań)] oraz „*Stan badań hydrobiologicznych w Wielkopolsce i najważniejsze zagadnienia na przyszłość*” (Julian Rżóska). Zeszyt 8 zawierał opracowanie poświęcone pomnikom i zbytkom przyrody Wielkopolski (przedstawianym w układzie powiatów) [Wodziczko, Krawiec, Urbański 1938]. Wspólnie z botanikiem lichenologiem Feliksem Krawcem (1906-1939) i zoologiem malakologiem Jarosławem Urbańskim (1909-1981), przy współpracy wielu innych przyrodników, zwłaszcza botanika palinologa Wacława Ołtuszewskiego (1901-1955), zoologa arachnologa-akarologa Jana Rafalskiego (1909-1995) oraz fizjografa, etnografa, florysty i faunisty Jerzego Wojciecha Szulczewskiego (1879-1969;

² Adam Marcin Jakub Wodziczko (1887-1948), botanik, inicjator powstania parków narodowych: Wielkopolskiego, Wolińskiego, Słowińskiego, pierwszy przewodniczący Rady Naukowej WPN

w publikacjach niemieckich Georg Adalbert) przedstawiono najpełniejszy w tym okresie w skali krajowej regionalny opis godnych ochrony obiektów przyrodniczych, bogato ilustrowany fotografiami, mapami i rycinami. Krótka recenzja tego opracowania ukazała się na łamach „*Kroniki Miasta Poznania*” [Brzęk 1939]. Okręgowy Komitet Ochrony Przyrody na Wielkopolską i Pomorze wydawał także oddzielne opracowania poświęcone określonym terenom interesującym z punktu widzenia przyrodniczego [m.in. Szafran 1929]. Działalność Okręgowego Komitetu szczególnie jednak skupiała się na idei utworzenia w Wielkopolsce parku narodowego. Do popularyzacji problemów ochrony przyrody na terenie przyszłego parku narodowego bardzo przyczyniła się autorska działalność Adama Wodzieckiego, który zamieszczał liczne artykuły na ten temat nie tylko w czasopismach specjalistycznych, ale także popularnonaukowych i w prasie codziennej [Dzięczkowski i Latowski 2013]. Działalność popularyzatorską dotyczącą WPN prowadził także Jarosław Urbański, który kontynuował ją także po utworzeniu tego parku [Kasprzak i Raszka 2014].

Wydawnictwa Parków Narodowych po 1960 roku

W kraju pierwszym wydawnictwem poświęconym całkowicie parkom narodowym było powstałe w 1963 roku czasopismo „*Parki Narodowe. Biuletyn Informacyjny*”, którego wydawcą był ówczesny Zarząd Ochrony Przyrody, istniejący w strukturze organizacyjnej działającego w latach 1956-1985 Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. Pismo to, mające być z założenia kwartalnikiem, ukazywało się z przerwami w latach 1963-1974. Na jego łamach zamieszczano krótkie doniesienia dotyczące prowadzonej w parkach narodowych gospodarki rezerwatowej, ochrony flory, fauny i krajobrazu, działalności turystycznej oraz badań naukowych. Przedstawiano także kronikę ważniejszych wydarzeń oraz wykaz wydawanych zarządzeń dotyczących parków narodowych. Po kilku latach bardzo nieregularnego wydawania czasopismo samoistnie zniknęło z rynku wydawniczego, oficjalnie jednak nie zostało nigdy zlikwidowane. Dopiero w 1980 roku zostało ono wznowione pod zmienionym tytułem „*Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody*” (ISSN 0208-7545) jako kwartalnik naukowy, który wydawany jest do dzisiaj w Białowieży przez Białowiejski Park Narodowy.

Od 1991 roku, wydawany był (przez Krajowy Zarząd Parków Narodowych³) kwartalnik „*Parki Narodowe*”. W czasopiśmie tym przedstawiano artykuły naukowe i popularnonaukowe, informacje o występujących zagrożeniach parków narodowych, recenzje, artykuły dyskusyjne na temat działalności parków oraz informacje o bieżących wydarzeniach we wszystkich parkach narodowych. Ostatni numer tego regularnie wydawanego czasopisma ukazał się w 2008 roku. Nigdy nie zostało ono wznowione, nie podejmowano nawet prób jego reaktywacji.

Po 1990 roku większość parków narodowych (z wyjątkiem Babiogórskiego, Narwiańskiego, Poleskiego, Roztoczańskiego, Słowińskiego i „Ujście Warty”) rozpoczęła wydawanie własnych wydawnictw. Były to zarówno czasopisma naukowe publikujące oryginalne prace, naukowe opracowania monograficzne (m.in. przedstawiające dane zebrane podczas prac nad planem ochrony), jak i czasopisma popularnonaukowe, edukacyjne i informacyjne skierowane zarówno do osób dorosłych, jak i młodzieży i dzieci, zwłaszcza uczniów szkół podstawowych (np. kalendarze, informatory, komiksy, foldery tematyczne, mapy, przewodniki turystyczne, opisy

³ Krajowy Zarząd Parków Narodowych był w strukturze ówczesnego Ministerstwa Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (działało w latach 1989-1997) organem koordynującym działalność parków narodowych w Polsce. Z dniem 1 maja 2004 roku Zarząd przeszedł w stan likwidacji [Ustawa ... 2004: art. 159]. Jego obowiązki i kadry przejął minister właściwy ds. środowiska: Minister Środowiska (10.11.1999 – 15.11.2019 i 21.03 – 6.10.2020), Minister Klimatu (15.11.2019 – 21.03.2020) i Minister Klimatu i Środowiska (od 6.10.2020 r.).

ścieżek dydaktycznych, gry planszowe, plakaty). W tym okresie, kiedy zlikwidowano w kraju ograniczenia związane z powstawaniem nowych wydawnictw, powstało także czasopismo „*Morena. Prace Wielkopolskiego Parku Narodowego*”; pierwszy numer ukazał się w 1992 roku (do 2024 r.; 18 zeszytów). Wielkopolski Park Narodowy (WPN) od 2022 roku wydaje także kwartalnik popularnonaukowy „*Głos Puszczyka WPN*” (do 2024 r. ukazało się 10 zeszytów).

„*Przyroda Polski Zachodniej*” – popularyzacja Wielkopolskiego Parku Narodowego

Podczas obrad XII Zjazdu Państwowej Rady Ochrony Przyrody [Sprawozdanie ... 1930] Adam Wodiczko zgłosił wniosek dotyczący konieczności utworzenia popularnego czasopisma poświęconego „*propagandzie ochrony przyrody*”. Nie podjęto jednak decyzji o utworzeniu takiego czasopisma. Rok później w trakcie obrad XIII Zjazdu Państwowej Rady Ochrony Przyrody [Sprawozdanie ... 1931] Adam Wodiczko przekazał informacje o stanie zaawansowania prac związanych z przygotowaniem monografii terenu Ludwikowa⁴, którą planowało wydać PTPN. Zwarta naukowa monografia dla tego terenu ostatecznie jednak nie powstała, chociaż zawiązano nawet komitet redakcyjny tego opracowania. Natomiast w 1933 roku PTPN rozpoczął publikowanie cyklu wydawniczego „*Prace monograficzne nad przyrodą Wielkopolskiego Parku Narodowego w Ludwikowie pod Poznaniem*”; w latach 1933-1988 ukazało się 6 tomów w 35 zeszytach (do 1939 r. wydano 8 prac hydrobiologicznych, botanicznych i zoologicznych).

Podczas obrad Zjazdu zwracano uwagę, że mimo wydania przez Ministra Spraw Wewnętrznych okólnika dotyczącego działań na rzecz ochrony przyrody administracja państwowa w Wielkopolsce i na Pomorzu nie stosuje się do wydanych w tym zakresie wskazań i zaleceń. Przyczyny upatrywano w braku ustawy o ochronie przyrody, która została wydana dopiero trzy lata później [Ustawa ... 1934]. Ustawa weszła w życie 14.05.1934 r. i obowiązywała do 29.04.1949 r., kiedy została uchylona przez pierwszą po 1945 roku ustawę o ochronie przyrody obowiązującą do 27.12.1991 r. [Ustawa ... 1949]. Przekazano także informację o działaniach zainicjowanych przez Okręgowy Komitet przy współpracy z Towarzystwem Miłośników Miasta Poznania mające na celu wzmożenie ochrony w mieście oraz przygotowania konferencji dotyczącej ochrony terenów wokół Ludwikowa.

W 1930 roku odbyła się w Sali posiedzeń Rady Miejskiej Poznania przy udziale prezydenta Cyryla Ratajskiego⁵ publiczna „*Konferencja w sprawie zieleni Poznania*”, na zakończenie której uchwalono wnioski, w tym dotyczące ochrony przyrody w Poznaniu i okolicy (zgłoszone przez Okręgowy Komitet). Zostały one poparte przez Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika (Oddział Poznański), Towarzystwo Geograficzne w Poznaniu, Polskie Przyrodnicze Towarzystwo Pedagogiczne (Oddział Poznański) i Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (Oddział Poznański) [Wodiczko 1931]. Wnioski te dotyczyły m.in. zachowania i ochrony przed zniszczeniem najpiękniejszych fragmentów krajobrazu z resztkami pierwotnej roślinności, zwłaszcza leśnej, ze względu na ich nie dające się zastąpić znaczenie pod względem

⁴ Ludwikowo to nazwa osady znajdującej się na Górze Staszica (dawniej *Ludwikowska Góra*, *Ludwigshöhe*; 113 m n.p.m.) na Morenie Pożegowskiej, 3 km na zachód od Mosiny (pow. poznański).

⁵ Cyryl Ratajski (1875-1942), polityk, prezydent miasta Poznania w latach 1922 i 1926-1934. Współzałożyciel w Poznaniu w 1913 r. Towarzystwa Krajoznawczego. W 1914 r. podczas walnego zebrania Towarzystwa założył sekcję Miłośników Miasta Poznania, która w 1922 r. przekształciła się w Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania.

higienicznym, naukowym, estetycznym i wychowawczym (m.in. lasy nad Wartą w Puszczykowie⁶ i Ludwikowie, w tym nad jeziorami Góreckim, Kociołek i Skrzynka).

W 1922 roku podczas posiedzenia poznańskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika Adam Wodziczko przedstawił propozycję utworzenia w okolicach Ludwikowa wokół Jeziora Góreckiego parku narodowego. Kilka lat później Jezioro Góreckie było poważnie zagrożone, bowiem z okazji organizacji Powszechnej Wystawy Krajowej⁷ planowano w 1928 roku wybudowanie nad nim szeregu obiektów sportowo-rekreacyjnych i nowych tras komunikacyjnych, w tym także budowę na jeziorze profesjonalnego toru regatowego z czego ostatecznie jednak zrezygnowano [Kasprzak i Raszka 2022]. W latach 1924-1936 część lasów gospodarczych zmieniono na lasy ochronne (administracja Lasów Państwowych, Ministerstwo Leśnictwa), w których zaniechano zrębów zupełnych oraz utworzono (Ministerstwo Rolnictwa) rezerваты częściowe w Puszczykowie i Ludwikowie. Za lasy ochronne uznano także część lasów należących do fundacji Zakłady Kórnickie⁸, powstałej z oddanego Narodowi Polskiemu majątku nieruchomego Władysława Zamoyskiego⁹ i Jadwigi Zamoyskiej¹⁰ w Wielkopolsce (Kórnik i okolice) oraz w Małopolsce (Zakopane i okolice). Oficjalne otwarcie WPN nastąpiło w 1933 roku. Ponieważ jednak nie było ono poparte żadnym aktem prawnym dotyczącym utworzenia tego parku dlatego miało ono charakter wyłącznie symboliczny [m.in. Postępy w organizacji ... 1947, Szafran 1954, Sława-Neyman 1962, Urbański 1977, Czartoryski i Urbański 1973, Raszka 1992, Kasprzak i Raszka 2014]. WPN został formalnie utworzony dopiero 24 lata później [Rozporządzenie ... 1957, 1996, Raszka 1992, Kasprzak i Raszka 1997, 2014]. Jednak już 10 lat wcześniej ukazały się rozporządzenia Wojewody Poznańskiego, wydane w oparciu o nadal obowiązującą ustawę o ochronie przyrody [Ustawa ... 1934], dotyczące ochrony krajobrazu i tworów przyrody na całym obszarze przyszłego parku narodowego [Rozporządzenie Wojewody ... 1946, 1948, Urbański ... 1977, Kasprzak i Raszka 1999]. W latach 1950-1952 miały miejsce różne akcje społeczne, odbywające się m.in. z udziałem przedstawicieli dużych zakładów pracy w Poznaniu, podczas których domagano się szybkiego prawnego zatwierdzenia symbolicznie otwartego WPN [Szafran 1954a, Urbański 1977, Raszka 1992, Kasprzak i Raszka 2014]. W prasie codziennej publikowane były w tym okresie także różne artykuły o przyrodzie przyszłego WPN.

W 1957 roku rozpoczęto wydawanie czasopisma „*Przyroda Polski Zachodniej*”¹¹, które w zamierzeniach miało być jakby kontynuacją „*Wydawnictwa Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze*” i bezpośrednio nawiązywało do działalności Adama

⁶ Puszczykowo to miasto około 12 km na południe od Poznania, otoczone częściowo przez WPN z charakterystyczną zabudową willową, powstającą od drugiej połowy XIX wieku (pow. poznański).

⁷ Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu (tzw. PeWuKa) to wystawa odbywająca się w 1929 r. (16.05 – 30.09), zorganizowana z okazji dziesięciolecia odzyskania niepodległości w celu pokazania dorobku odrodzonego państwa.

⁸ Zakłady Kórnickie (Fundacja Kórnicka, Fundacja Zamoyskich) to fundacja ustanowiona ustawą sejmową 30.08.1925 r., zlikwidowana po 1945 r. [Kalisz 1979] i przywrócona w 2001 r. wyłącznie na terenie Wielkopolski [Ustawa ... 2001].

⁹ Władysław hr. Zamoyski herbu Jelita (1853-1924), działacz społeczny, twórca fundacji Zakłady Kórnickie.

¹⁰ Jadwiga z Działyńskich herbu Ogończyk hr. Zamoyska (1831-1923), działaczka społeczna, autorka spójnego systemu pedagogicznego i założycielka pierwszej w Polsce zawodowej szkoły gospodarstwa domowego dla kobiet, prekursorki myślenia o oświacie w kategoriach zarządzania projektem, służebnica Boża Kościoła katolickiego, patronka roku 2023 [Uchwała Sejmu ... 2022].

¹¹ Wydawcami kwartalnika były Okręgowe (Wojewódzkie) Komitety Ochrony Przyrody w Poznaniu, Koszalinie, Szczecinie i Zielonej Górze. Skład Komitetu Redakcyjnego był następujący: Jarosław Urbański – redaktor, Helena Szafran – sekretarz redakcji, Adam Czartoryski, Zygmunt Czubiński, Czesław Iwanowski, Franciszek Jaśkowiak, H. Rataj, Jan Sokołowski (wszyscy z Poznania), B. Busłowicz (Koszalin), H. Rymanowski, L. Urbański (obaj z Zielonej Góry), S. Kownas, Cz. Piskorski, M. Zajaczek (ze Szczecina).

Wodziczki. W słowie „*Od Redakcji*” zamieszczonym w pierwszym numerze (nr 1-2) określono, że „... dążeniem nowego czasopisma będzie wszechstronne poznanie przyrody Polski Północno-Zachodniej i krzewienie jej umiłowania, ochronie jej pomników, zabytków i najcenniejszych fragmentów pierwotnej przyrody, przywrócenie przyrodzie naszych Ziemi Zachodnich możliwie pełnej produkcyjności wszystkich ich naturalnych zasobów”. Redakcja zwróciła się jednocześnie „z apelem do wszystkich miłośników przyrody, a w szczególności do pracowników na polu kultury i nauki działających na Ziemiach Odzyskanych o zasilenie nowego czasopisma pracami i notatkami naukowymi oraz korespondencją, dotyczącą zwłaszcza zagrożonych pomników i zabytków przyrody”. Ziemie Zachodnie (Ziemie Zachodnie i Północne, Ziemie Odzyskane, Kresy Zachodnie) były w tym okresie propagandowym określeniem terytoriów przyznanych Polsce po II wojnie światowej zgodnie z postanowieniem konferencji poczdamskiej, odbywającej się (17.07 – 2.08 1945 r.) w Poczdamie w pałacu Cecilienhof. Jej celem było m.in. opracowanie zasad organizacji powojennego świata.

Na łamach czasopisma w szczególności miały być zamieszczane materiały z ówczesnych województw: poznańskiego, zielonogórskiego, szczecińskiego i koszalińskiego. Zakładano, że będzie się ono ukazywać jako bogato ilustrowany kwartalnik (okładkę projektował Józef Skoracki¹²) o objętości każdego numeru po 6 arkuszy druku. W rzeczywistości czasopismo ukazywało się nieregularnie i w niewielkiej liczbie zeszytów. W ciągu 14 lat (1957-1971) wydano zaledwie 9 roczników. Wprowadzona podwójna numeracja nie oddawała prawdziwej liczby wydanych zeszytów. Z powodu nieumiejętności rozwiązywania przez redakcję powstałych problemów organizacyjnych i finansowych oraz braku autorów po 1971 roku wydawania czasopisma zaniechano. Nigdy nie zostało ono wznowione.

Każdy z zeszytów „*Przyrody Polski Zachodniej*” podzielony był na kilka działów. Jednym z nich były „*Parki narodowe i rezerwy Polski zachodniej*”, w skład którego wchodził m.in. także wydzielony „*Biuletyn Wielkopolskiego Parku Narodowego*”. Zeszyt nr 1-2 tego czasopisma, które ukazało w roku oficjalnego utworzenia WPN otwierał sygnowany podpisem Redakcji artykuł „*Utworzenie Wielkopolskiego Parku Narodowego*” (str. 3-10). W znajdującym się w tym zeszycie pierwszym „*Biuletynie*” zamieszczono m.in. rozporządzenie o utworzeniu WPN [Rozporządzenie ... 1957], informację o mianowaniu (8.05.1957) przez Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego¹³ dyrektora WPN, który funkcję tę powierzył mgr inż. Alojzemu Młynarkowi¹⁴, zarządzenie w sprawie powołania Rady WPN [Zarządzenie nr 242 ... 1957; załącznikiem do rozporządzenia był regulamin rady parku] oraz wyciąg z protokołu pierwszego posiedzenia Rady WPN, które odbyło się w Zakładzie Zoologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (1.08.1957), zawierającego m.in. projekt nowego podziału administracyjnego WPN i propozycje zorganizowania Rady w zespoły dla poszczególnych zagadnień. Pierwszy „*Biuletyn*” uzupełniały także informacje o pierwszych posiedzeniach zespołów: zagospodarowania przestrzennego (26.09.1957) oraz w sprawie inwentaryzacji leśnej (4.10.1957), komunikaty Dyrekcji WPN, a także artykuł na temat typów lasów WPN [Celiński i Piotrowska 1957].

¹² Józef Skoracki (1920-2005), absolwent Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Poznaniu (absolutorium w Zakładzie Grafiki; od 2010 r. Uniwersytet Artystyczny im. Magdaleny Abakanowicz), w latach 1952-1962 kierował Pracownią Plastyczną Muzeum Narodowego w Poznaniu, uprawiał grafikę użytkową i artystyczną, architekturę wnętrz, rysunek, ilustrację i wystawiennictwo, członek Związku Polskich Artystów Plastyków Okręgu Poznańskiego – Sekcja Grafiki.

¹³ Ministrem Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego był w tym okresie Jan Dąb-Kociół (1898-1976), ekonomista i polityk.

¹⁴ Alojzy Młynarek (1923-1988), leśnik, działacz ochrony przyrody, Naczelny Konserwator Przyrody (1954-1957), pierwszy dyrektor WPN [Kielczewski 1989; Anders, Kasprzak, Raszka 1999].

Skład pierwszej Rady WPN był następujący: Jarosław Urbański (przewodniczący), Zygmunt Czubiński (zastępca przewodniczącego) oraz członkowie: Jan Sokołowski, Helena Szafranówna, Adam Czartoryski, Leon Mroczkiewicz, Czesław Adamski (przedstawiciel Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Poznaniu), Aleksander Gołombka (przedstawiciel Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Śremie), Leon Bąkowski (przedstawiciel Powiatowej Rady Narodowej w Poznaniu), Włodzimierz Cofa (przedstawiciel Wojewódzkiego Zarządu Architektoniczno-Budowlanego), Stanisław Grzymała (inspektor sanitarny Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Poznaniu), Franciszek Jaśkowiak (przedstawiciel Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego), Czesław Iwanowski (Wojewódzki Konserwator Przyrody), Alojzy Młynarek (dyrektor WPN). Członkowie Rady WPN otrzymywali za udział w posiedzeniach wynagrodzenie na podstawie przepisów Rady Ministrów [Uchwała ... 1954]. Członkom zamiejscowym przysługiwał także zwrot kosztów podróży oraz diety zgodnie z zasadami ustalonymi dla pracowników państwowych. Pierwsze merytoryczne zespoły Rady WPN, które miały opracowywać poszczególne zagadnienia i w drobniejszych sprawach wydawać opinie w imieniu Rady Parku, były następujące: Prezydium – Jarosław Urbański, Leon Mroczkiewicz, Zygmunt Czubiński, Helena Szafran (działające równocześnie jako zespół ds. naukowych i ogólnych); Zespoły – zagospodarowania przestrzennego [Włodzimierz Cofa (przewodniczący), Adam Czartoryski, Stanisław Grzymała, Witold Górski, Władysław Czarnecki (rzeczoznawca)]; gospodarki leśnej – [Leon Mroczkiewicz (przewodniczący), Zygmunt Czubiński, Czesław Iwanowski, Adam Czartoryski, Gustaw Sława-Neyman (rzeczoznawca)]; ochrony zwierząt i zagospodarowania wód [Jarosław Urbański (przewodniczący), Jan Sokołowski, Stanisław Grzymała, Czesław Iwanowski]; propagandy i ochrony przyrody [Helena Szafranówna (przewodnicząca), Jarosław Urbański, Franciszek Jaśkowiak, Czesław Iwanowski, Leon Bąkowski, Aleksander Gołombka]; dla spraw turystyki [Franciszek Jaśkowiak (przewodniczący), Helena Szafranówna, Adam, Czartoryski, Czesław Iwanowski, Leon Bąkowski].

W kolejnych „*Biuletynach Wielkopolskiego Parku Narodowego*” przedstawiono wyciągi z protokołów Rady, informacje o spotkaniach zespołów merytorycznych, komunikaty dyrekcji Parku (związane np. z pracami dotyczącymi organizacji terenowej administracji leśnej Parku) oraz informacje o prowadzonej na terenie Parku działalności naukowej (m.in. informacja o powstaniu pierwszej placówki naukowej na terenie Parku, którą była Stacja Bioekologii Leśnej Instytutu Badawczego Leśnictwa). W zeszycie nr 3-4 (5-6) w części „*Biuletynu*” prezentującej badania naukowe prowadzone na terenie Parku zamieszczono artykuł dotyczący gospodarki leśnej Parku [Czartoryski 1958].

V. PODSUMOWANIE

Przedstawione materiały pokazują przestrzeń, przyrodę, kulturę oraz ludzi, którzy traktowali swoją działalność organizacyjną i autorską jako swoistą misję, na trwale zapisując się w krajowym i światowym obiegu kultury. Stworzyli oni intelektualne podstawy współczesnej ochrony przyrody, w tym tworzenia parków narodowych, mające także wpływ na budowanie narodowej tożsamości. Pierwsza ustawa o ochronie przyrody [Ustawa ... 1934] zapoczątkowała w naszym kraju kontynuowany do dzisiaj kompleksowy proces ochrony zasobów przyrody nieożywionej i ożywionej. W 90. rocznicę jej uchwalenia Sejm Rzeczypospolitej Polskiej wyraził uznanie dla wszystkich zajmujących się ochroną przyrody, traktowanej nie tylko jako patriotyczny obowiązek, ale jako konieczność dla dobra życia wszystkich gatunków Ziemi [Uchwała Sejmu ... 2024]. Działalność Wielkopolskiego Parku Narodowego wpisuje się bogato we wszystkie pokazane w artykule problemy i aktywności.

BIBLIOGRAFIA

1. Anders P., Kasprzak K., Raszka B. 1999. Wielkopolski Park Narodowy. Wydawnictwo Wielkopolskiej Biblioteki Publicznej. Wielkopolska Biblioteka Krajoznawcza. Nr 25.
2. Brzęk G. 1939. Z ruchu wydawniczego. Recenzje. Kronika Miasta Poznania. 17.1. 75-78.
3. Celiński F., Piotrowska H. 1957. Uwagi do artykułu B.W. Alexandrowicza pt. „Typy lasu Wielkopolskiego Parku Narodowego”. Przyroda Polski Zachodniej. 1, 1-2. 182-188.
4. Czarторыski A. 1958. Z dziejów gospodarki leśnej w Wielkopolskim Parku Narodowym. Przyroda Polski Zachodniej. 3-4 (5-6). 318-323.
5. Czarторыski A., Urbański J. 1973. Ochrona przyrody. [w:] G. Labuda, W., Jakóbczyk, S. Weyman (red.), Nauka w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość. Studia i materiały. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań. 698-710.
6. Dzieczkowski A., Latowski K. 2013. Homagium uczonemu, pedagogowi i twórcy trzech parków narodowych – Profesorowi Adamowi Wodziczce. Morena. 16. 7-55.
7. Kalisz Z. 1979. Fundacja Zakłady Kórnickie w latach 1925-1953. Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej. 15. 137-158.
8. Kasprzak K., Raszka B. 1997. Nowe granice Wielkopolskiego Parku Narodowego. Kronika Wielkopolski. 2 (81). 159-162.
9. Kasprzak K., Raszka B. 1999. Ochrona estetyki krajobrazu w rozporządzeniach wojewody poznańskiego o ochronie Wielkopolskiego Parku Narodowego. Kronika Wielkopolski. 1 (88). 146-149.
10. Kasprzak K., Raszka B. 2014. Historia utworzenia Wielkopolskiego Parku Narodowego. [w:] G. Łyczkowska, B. Raszka, K. Kasprzak (red.), Planowanie i zagospodarowanie Wielkopolskiego Parku Narodowego. Wybór problemów. Bogucki Wydawnictwo Naukowe. Poznań. 11-21.
11. Kasprzak K., Raszka B. 2022. Regaty wioślarskie na Jeziorze Witobelskim. Kronika Wielkopolski. 1 (179). 33-42.
12. Kiełczewski B. 1989. Dr inż. Alojzy Młynarek (1923-1988). Sylwan. 133. 1-2. 83-85.
13. Ogólne Sprawozdanie z czynności Państwowej Komisji Ochrony Przyrody za okres od 1 stycznia 1920 roku do 30 lipca 1921 roku. Ochrona Przyrody. 1921. 2. 86-88.
14. Partyka J. 2020. Trzydzieści lat pisma „Prądnik. Prace i Materiały Muzeum im. prof. Władysława Szafera”. Prądnik. Prace Muzeum Szafera. 30. 299-312.
15. Postępy w organizacji ochrony przyrody. Z Komitetu Ochrony Przyrody w Poznaniu. Chrońmy Przyrodę Ojczystą. Kraków. 1947. 3. 3-4. 41-42.
16. Radecki W. 1990. Zarys dziejów prawnej ochrony przyrody i środowiska w Polsce. Oddział Akademicki PTTK w Krakowie. Regionalna Pracownia Krajoznawcza. Kraków.
17. Raszka B. 1992. Koralowy jubileusz Wielkopolskiego Parku Narodowego. Morena. 1. 139-141.
18. Sława-Neyman G. 1962. Starania o utworzenie Parku i dzieje jego terenu do czasu formalnej organizacji Parku. [w:] Kronika Wielkopolskiego Parku Narodowego od początku powstania Parku do końca 1961 r. Opracowanie zbiorowe. Puszczykowo. 50-84 [kalendarium (lata 1922-1957) starań o utworzenie WPN opracował Andrzej Dzieczkowski]. Reprint wykonany przez Bogucki Wydawnictwo Naukowe 2017 z oryginału udostępnionego przez Dyрекcję Wielkopolskiego Parku Narodowego.
19. Sprawozdanie z XII Zjazdu Państwowej Rady Ochrony Przyrody, odbytego w dniu 11 stycznia 1930 roku w Warszawie, w Zakładzie Botanicznym Uniwersytetu. Ochrona Przyrody. 1930. 10. 162-173.
20. Sprawozdanie z XIII Zjazdu Państwowej Rady Ochrony Przyrody, odbytego w dniu 10 stycznia 1931 roku w Sali konferencyjnej Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie (al. Szucha 25). Ochrona Przyrody. 1931. 11. 134-144.
21. Szafran H. 1929. Malta. Okręgowy Komitet Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze. Poznań.

22. Szafran H. 1954a. Z kroniki starań o utworzenie Wielkopolskiego Parku Narodowego w Ludwikowie. *Studia Poznańskie*. 2. 267-272.
23. Szafran H. 1954b. Z kroniki starań o utworzenie Wielkopolskiego Parku Narodowego w Ludwikowie. *Przegląd Zachodni*. 1-2. 185-190.
24. Wodziczko A. 1931. Rezerwaty zieleni w rozbudowie naszych miast ze szczególnym uwzględnieniem Poznania. *Ochrona Przyrody*. 11. 93-107.
25. Wodziczko A., Krawiec F., Urbański J. 1938. Pomniki i zabytki przyrody Wielkopolski. Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze. 8.
26. Urbański J. 1977. Historia utworzenia Wielkopolskiego Parku Narodowego. [w:] K. Urbański (red.), *Wielkopolski Park Narodowy (w XX-lecie jego utworzenia)*. Rada i Zarząd Wielkopolskiego Parku Narodowego. Poznań. 5-14.
27. Zbucki Ł., Solon J., Balon J. (red.) 2025. *Ochrona przyrody i krajobrazu w Polsce*. Akademia Białska im. Jana Pawła II. Biała Podlaska.

AKTY PRAWNE

28. Dekret Rady Regencyjnej z dnia 3 stycznia 1918 r. o tymczasowej organizacji Władz Naczelnych w Królestwie Polskim [Dzienniki Praw, nr 1, poz. 1 (art. 24, 26, 27)].
29. Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody [Dz. U. nr 31, poz. 274].
30. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1949 r. o ochronie przyrody [Dz. U. nr 25, poz. 180].
31. Ustawa z dnia 18 września 2001 r. o fundacji – Zakłady Kórnickie [Dz. U. z 2019 r. poz. 1082, tj.: z 2020 r. poz. 1705].
32. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 2022 r. w sprawie ustanowienia roku 2023 rokiem Jadwigi z Działyńskich Zamoyskiej [M. P. poz. 737].
33. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 marca 2024 r. w sprawie upamiętnienia 90. rocznicy uchwalenia pierwszej ustawy o ochronie przyrody w Polsce [M. P. poz. 244].
34. Uchwała Nr 38 Rady Ministrów z dnia 30 stycznia 1954 r. w sprawie trybu powołania Komisji resortowych i wynagradzania za udział w posiedzeniach [M. P. Nr 30, poz. 442].
35. Rozporządzenie Rady Ministrów z 10 czerwca 1925 r. o trybie załatwiania spraw ochrony przyrody wchodzących w zakres działania Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [M.P. Nr 141, poz. 6290].
36. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 kwietnia 1957 r. w sprawie utworzenia Wielkopolskiego Parku Narodowego [Dz. U. Nr 24, poz. 114].
37. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 października 1996 r. w sprawie Wielkopolskiego Parku Narodowego [Dz. U. Nr 130, poz. 613].
38. Zarządzenie nr 242 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 15 lipca 1957 r. w sprawie powołania Rady Wielkopolskiego Parku Narodowego (znak: RP.19/6; załącznikiem do rozporządzenia był regulamin rady parku).
39. Rozporządzenie Wojewody Poznańskiego z dnia 27 sierpnia 1946 r. w sprawie uznania obszaru projektowanego Wielkopolskiego Parku Narodowego pod Poznaniem za teren, którego krajobraz zasługuje na ochronę [Poznański Dziennik Wojewódzki nr 19, poz. 160].
40. Rozporządzenie Wojewody Poznańskiego z dnia 22 marca 1948 r. w sprawie uznania obszaru projektowanego Wielkopolskiego Parku Narodowego pod Poznaniem za teren, w którym krajobraz i twory pierwotnej przyrody podlegają ochronie [Poznański Dziennik Wojewódzki nr 10, poz. 119].